

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

41

Muzeum Krakowa

Kraków 2023

Recenzenci zeszytu 41 / Reviewers of Volume 41:

Piotr Borek (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Krzysztof Brzechczyn (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Tomasz Gajownik (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), Irma Kozina (Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach), Marek Lasota (Uniwersytet Ignatianum w Krakowie), Anna Kostrzyńska-Miłosz (Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie), Grzegorz Nieć (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Zdzisław Noga (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Mirosław Płonka (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Marcin Starzyński (Uniwersytet Jagielloński), Piotr Tarnowski (Muzeum Stutthof w Sztutowie), Piotr Trojański (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Tomasz Wiślicz-Iwańczyk (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie), Rafał Wnuk (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie), Michał F. Woźniak (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), Krzysztof Zamorski (Uniwersytet Jagielloński)

Redaktor prowadzący / Commissioning editor: Anna Biedrzycka

Tłumaczenie na język angielski / Translation into English: Maria Piechaczek-Borkowska

Projekt graficzny / Graphic Design: Monika Wojtaszek-Dziadusz

Ilustracje / Illustrations: Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu (AZK), Biblioteka Jagiellońska (BJ), Biblioteka Narodowa (BN), Centralne Archiwum Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej (CAMO FR), Centrum Historii Zajezdnia, Hufiec ZHP w Lublińcu, Imperial War Museums, Muzeum Armii Krajowej (MAK), Muzeum Krakowa (MK), Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, Muzeum Regionalne w Szczecinku, Muzeum Sił Powietrznych w Dęblinie, Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi (MTN), Muzeum Warszawy, Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy, Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), National Archives and Records Administration (NARA), Victoria and Albert Museum, Wikimedia Commons;

zbiory / collections of: Witolda Działyńskiego, Elżbiety Lang, Jacka M. Majchrowskiego, Pawła Pawłowskiego; oraz / and: Katarzyna Bednarczyk, Rafał Bulanda, Elżbieta Firlet, Marcin Gulis, Andrzej Janikowski, Andrzej Jaworski, Marcin Jędrzejczak, Tomasz Kalarus, Kamil Karski, Marzena Kolarz, Bogdan Krężel, Urszula Krzemińska, Andrzej Kuczkowski, Wacław Lang, Jerzy Łobaza, Malwina Markiewicz, Emil Rachwał, Magdalena Smaga, Anna Ziębińska-Witek, Rafał Wolfram, Jacek Zagożdżon

ISSN 0137-3129

© Muzeum Krakowa, Kraków, 2023

Wydawca / Publisher:

Muzeum Krakowa, Rynek Główny 35, 31-011 Kraków

www.muzeumkrakowa.pl

www.facebook.com/muzeumkrakowa

www.muzeumkrakowa.pl/krzysztoforzy-zeszyty-naukowe

Rocznik jest wpisany do prowadzonego przez MEiN Wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych z 3 listopada 2023 r.: na liście nr 32461; unikatowy identyfikator czasopisma – 201305 / The annual is included on the updated list of scholarly journals and peer-reviewed proceedings from international conferences accredited by the Ministry of Education and Science published on 3 November 2023: item No. 32461 on the list; the journal's unique identifier is 201305

Czasopismo jest indeksowane w bazie ERIH PLUS / The journal is included in the ERIH PLUS database

Pierwotną wersją czasopisma jest wersja papierowa / The periodical originally comes out in paper

Printed in Poland

Nakład: 200 egz. / An edition of 200 copies

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting: Jacek Łucki

Druk / Print: Zakład Poligraficzny Sindruk, Opole

Redaktor / Editor

Michał Niezabitowski

Rada Naukowa / Scientific Council

Zdzisław Noga – przewodniczący / President (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Antoni Bartosz (Muzeum Etnograficzne w Krakowie), Jacek Chrobaczyński (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Péter Farbaky (Budapesti Történeti Múzeum, Węgry), Jacek Gądecki (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie), Jacek Górski (Muzeum Archeologiczne w Krakowie), Dariusz Kosiński (Uniwersytet Jagielloński), Piotr Krasny (Uniwersytet Jagielloński), Anna Niedźwiedz (Uniwersytet Jagielloński), Jacek Purchla (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie; Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie), Volker Rodekamp (Stadtgeschichtliches Museum Leipzig, RFN)

Kolegium Redakcyjne / Editorial Board

Michał Niezabitowski – przewodniczący / President, Anna Bednarek, Anna Biedrzycka, Ewa Gaczoł, Piotr Hapanowicz, Zdzisław Noga, Jacek Salwiński, Andrzej Szoka, Barbara Świadek, Jacek Zinkiewicz – sekretarz / Secretary

„Nasza przeszłość winna być naszą dumą”.

Budowanie tożsamości miasta w Muzeum Historii Radomia

Informacje o autorce: dr hab., prof. UMCS, historyk, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, <https://orcid.org/0000-0003-2682-748X>

Information about the author: PhD, Associate Professor at UMCS, historian, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (UMCS), <https://orcid.org/0000-0003-2682-748X>

Słowa kluczowe: tożsamość, wystawa historyczna, multimedialna ekspozycja, VR

Keywords: identity, historical exhibition, multimedia exhibit, VR

Rynek w Radomiu to główny plac dzielnicy Miasto Kazimierzowskie. Miejsce to, związane z panowaniem Kazimierza Wielkiego i lokacją tzw. Nowego Miasta na prawie średzkim, do XIX wieku stanowiło centrum średniowiecznego Radomia, co oznacza, że ma niebagatelną wartość historyczną i symboliczną. To tutaj znajduje się wiele historycznych budynków, w tym kamienice Gąski i Esterki, w których usytuowane jest otwarte w 2022 roku Muzeum Historii Radomia. Obie kamienice uważane są powszechnie za dwa najstarsze domy mieszczańskie w Radomiu, przy czym Dom Esterki (nazwa nawiązuje do legendarnej Estery, żydowskiej ukochanej króla Kazimierza Wielkiego) został wyburzony w latach czterdziestych XX wieku podczas okupacji niemieckiej i odbudowany dopiero w latach pięćdziesiątych XX wieku w stylu neobarokowym. Natomiast zachowany Dom Gąski (od nazwiska pierwszego właściciela Adama Gąski) uznaje się za najstarszą kamienicę mieszczańską, która powstała w pierwszej połowie XVII wieku w stylu wczesnobarokowym¹.

Od końca lat pięćdziesiątych XX wieku oba budynki były siedzibą kilku instytucji sztuki (kolejno Towarzystwa Przyjaciół Sztuki Pięknych, Biura Wystaw Artystycznych, Muzeum Sztuki Współczesnej). W 2018 roku kolekcję Muzeum Sztuki Współczesnej przekazano do Mazowieckiego Centrum Sztuki Współczesnej Elektrownia, natomiast Domy Gąski i Esterki, po gruntownym remoncie, przeznaczono na siedzibę Muzeum Historii Radomia. Sama nazwa jest myląca, gdyż sugeruje odrębną instytucję, tymczasem

jest to historyczna wystawa stała znajdująca się pod kuratelą Działu Archeologii oraz Działu Historii Muzeum Okręgowego im. Jacka Malczewskiego, którego siedzibą jest klasycystyczno-barokowy gmach kolegium Pijarów, również usytuowany przy Rynku, naprzeciwko obu kamienic. Warto nadmienić, że jest to pierwsza ekspozycja stała poświęcona w całości historii Radomia.

Organizacja nowoczesnej wystawy muzealnej w przestrzeniach historycznych kamienic jest zadaniem trudnym, ale wykonalnym. Znanym przykładem podobnej rewaloryzacji jest Muzeum Warszawy (do 2014 roku Muzeum Historyczne m.st. Warszawy), które mieści się w 13 kamienicach Starego Miasta. Podobnie jak w Warszawie, tak i w Radomiu kamienice wewnątrz połączono przejściami tak, że zatarł się wertykalny podział na odrębne budynki². W przeciwieństwie jednak do muzeum warszawskiego, które prezentuje wystawę tradycyjną, obiektową, w ekspozycji radomskiej zastosowano nowoczesne, multimedialne rozwiązania, których obecność w najstarszych budynkach miasta może stanowić dla niektórych dysonans. Podobne rozwiązania wydają się jednak koniecznością, gdyż współczesna młoda publiczność oczekuje atrakcyjnego przekazu, zgodnego z najnowszymi nurtami rozwoju światowego muzealnictwa. Dodatkową trudnością adaptacyjną były problemy architektoniczne z dostosowaniem historycznych kamienic dla osób z niepełnosprawnościami. Ekspozycja w Radomiu spełnia w tym względzie bardzo wysokie standardy: oprócz pełnej dostępności budynków przygotowano specjalne narracje w audioprzewodniku (można nawet wybrać język migowy), a na ekspozycji znajdują się modele

¹ Rogólski Piotr P.: Domy Gąski i Esterki – kamieniczki z historią i duszą. W: *Muzeum ReGeneracje. Modernizacja zabytkowych kamienic Gąski i Esterki na potrzeby „Muzeum Historii Radomia” – stałej ekspozycji Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu 2018–2020*. Red. Adam Duszyk. Radom 2022, s. 9.

² Zrobiono to już w latach siedemdziesiątych XX w., kiedy budynki były przeznaczone na wystawy sztuki. O Muzeum Warszawy zob. Skrzyński Marek: *Rewaloryzacja i rewitalizacja kamienic Muzeum Historycznego m.st. Warszawy*. „Wiadomości Konserwatorskie” 2008, nr 23, s. 135.

Makieta kościoła św. Wacława, fot. Anna Ziębińska-Witek

Rekonstrukcja kramu, fot. Anna Ziębińska-Witek

Najstarsze dzieje Radomia, fot. Anna Ziębińska-Witek

Patriotyczna biżuteria, fot. Anna Ziębińska-Witek

przeznaczone do poznania dotykowego i opisane pismem Braille'a. Za projekt ekspozycji odpowiada firma Group AV sp. z o.o., która ma w swoim portfolio m.in. doskonałą wystawę w Muzeum i Miejscu Pamięci w Sobiborze.

Na trzech kondygnacjach radomskiej ekspozycji prezentowane są dzieje miasta od IX wieku do końca II wojny światowej. Najnowsza, powojenna historia Radomia przedstawiona będzie na oddzielnej ekspozycji (obecnie w organizacji) w kamienicy Deskurów, także mieszczącej się przy Rynku. Zwiedzanie zaczynamy od piwnic kamienicy Esterki, gdzie prezentowany jest krótki film zwięźle przedstawiający historię Radomia. To swoiste wprowadzenie przygotowuje publiczność do tego, co zobaczy bardziej szczegółowo w dalszych częściach ekspozycji. Z bogatej historii miasta wybrano wydarzenia, wokół których można było zbudować spójną, tożsamościową opowieść o Radomiu i jego roli w historii Polski.

Chronologiczna narracja opiera się na trzech filarach: oryginalnych obiektach, nowoczesnych technologiach oraz teatralnej scenografii, występujących w różnych proporcjach w zależności od dostępności artefaktów. Wyróżnić można również trzy poziomy opowieści: dla dzieci i młodzieży najważniejsza jest warstwa wizualna oraz specjalnie przygotowane testy i zagadki na specjalnych ekranach dotykowych, widzom dorosłym proponuje się opowieść z audioprzewodnika, natomiast osoby szczególnie zainteresowane historią odnajdą dodatkowe informacje na kolejnych monitorach.

Pierwsze pomieszczenia wystawy przedstawiają najdawniejsze dzieje miasta i są jednym z najlepszych połączeń wyżej wymienionych elementów, jakie można zobaczyć w polskich muzeach historycznych. Na niewielkim metrażu przygotowano klarowną i spójną opowieść o najstarszym radomskim grodzie zwanym w późniejszych latach Piotrówką. W gablotach obejrzymy oryginalne artefakty pochodzące z badań archeologicznych, ich opisy znajdują się na dotykowych ekranach, pod szklaną podłogą prezentowany jest topograficzny układ grodu oraz współistniejących z nim osad. Całości towarzyszy film pokazujący przemiany zabudowy grodu w czasie.

W części dotyczącej średniowiecza uwagę przykuwa kopia odsłoniętej w trakcie badań archeologicznych drewnianej drogi z ulicy Szewskiej, dużo miejsca poświęcono również XIII-wiecznemu kościołowi św. Wacława. Zrekonstruowanym średniowiecznym kramom dodano hologramy kupców. Zwieńczeniem tej części wystawy są stanowiska VR, gdzie dzięki zaawansowanej technologii można spojrzeć na średniowieczny Radom z perspektywy murów miejskich.

Przygotowano również miejsce przeznaczone do przymierzania strojów z epoki i robienia sobie pamiątkowych fotografii. Podobne elementy zamieniają tradycyjne zwiedzanie muzealne w rodzaj przeżycia charakterystycznego dla parku tematycznego. Możliwość dotykania obiektów

Apteka Pod Białym Orłem, fot. Anna Ziębińska-Witek

intensyfikuje odbiór i wrażenia u publiczności. Wprowadzenie elementu cielesnego dodaje do sumy doświadczeń turystycznych doświadczenie zmysłowe i afektywne, co rzutuje na sposób odbioru całej ekspozycji oraz wpływa na powstanie i podtrzymywanie wspomnień.

W dalszych częściach chronologicznej ekspozycji możemy zapoznać się z najważniejszymi, z punktu widzenia kuratorów, wydarzeniami wskazującymi na wyjątkowe znaczenie Radomia w dziejach: historia miasta królewskiego, unia wileńsko-radomska w 1401 roku, konstytucja *nihil novi* w 1505 roku, miejsce urzędowania Trybunału Skarbowego od 1613 roku, konfederacja radomska w 1767 roku oraz Republika Radomska w 1918 roku i w końcu protesty antykomunistyczne w 1945 i 1976 roku.

Istotną funkcję w kształtowaniu przestrzeni radomskiej wystawy pełni scenografia. Zmienia ona model komunikacji muzealnej oraz samo rozumienie procesu komunikacji z publicznością w instytucji muzealnej traktowanej jako medium zbliżone do teatru. W Muzeum Historii Radomia sprawnie połączono elementy scenograficzne z oryginalnym obiektem, który dla większości widzów pozostaje jądrem działalności muzeów. Przykładowo w nastrój tragicznych powstańców wprowadza nas nagie drzewo, przygnębiająca atmosfera sali oraz kilka bardzo szczególnych artefaktów: czarna lub patriotyczna biżuteria z motywami martyrologicznymi, która pojawiła się na ziemiach polskich głównie po powstaniu styczniowym.

Niezwykle spektakularnym obiektem, a właściwie zbiorem obiektów, jest poddane gruntownej renowacji wnętrze apteki Pod Białym Orłem, która powstała w 1824 roku

i działała przy radomskiej ulicy Żeromskiego 5 przez 180 lat (do 2013 roku). Aptekę założył Jan Karol Burchard, jej ostatnimi właścicielami była rodzina Bruśnickich.

Kuratorzy zadbali również o przypomnienie wybitnych postaci związanych z Radomiem, m.in. możemy zobaczyć wnętrze gabinetu Walerego Przyborowskiego, radomskiego historyka z przełomu XIX i XX wieku, oraz (znów dzięki technologii VR) zajrzeć do pracowni malarza Jacka Malczewskiego. Z audioprzewodnika dowiemy się o Marii Kelles-Krauz, radnej i przewodniczącej radomskiej rady miejskiej, działaczce społecznej, niepodległościowej i oświatowej. Kelles-Krauz była bardzo ważną postacią w życiu społecznym Radomia, prowadziła działalność polityczną, ale także z jej inicjatywy wprowadzono przymus szkolny, opiekę dentystyczną w szkołach, rozdawano bezpłatne podręczniki, obuwie i odzież. Była inicjatorką utworzenia Miejskiej Biblioteki Publicznej w Radomiu. Nie zapomniano również przedstawić archeologów, którzy prowadzili badania nad najstarszą historią miasta, oraz ks. Jana Wiśniewskiego, kolekcjonera, który w grudniu 1913 roku część swoich zbiorów muzealnych przekazał Oddziałowi Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Radomiu. Ta darowizna przyczyniła się do powstania muzeum w Radomiu.

Ostatnia sala wystawy poświęcona jest miastu w czasie II wojny światowej. Tutaj na uwagę zasługuje unikatowy film wykonany przez niemieckiego pilota Klause Eismana, który zabrał ze sobą na wojnę kamerę i nagrywał scenki z podbijanych krajów. Niemcy wkroczyli do Radomia 8 września 1939 roku, Eisman mógł być tam kilka dni później. Powstał

Dzielna radomianka, fot. Anna Ziębińska-Witek

wyjatkowy dokument pokazujący Radom w tamtym tragicznym okresie, na wystawie możemy zobaczyć jego fragmenty. Ostatnim prezentowanym na ekspozycji wydarzeniem jest filmowa rekonstrukcja rozbicia radomskiego więzienia Urzędu Bezpieczeństwa 9 września 1945 roku.

Główną misją ekspozycji radomskiej, prócz zdefiniowania tożsamości miasta, jest próba zbudowania dumy radomian z miejsca, w którym mieszkają i pracują, co podkreślono także w opisie wystawy stałej na stronie internetowej Muzeum Historii Radomia, odwołując się do cytowanego przeze mnie w tytule tego artykułu poczucia dumy z własnej historii³. Temu celowi służy dobór reprezentowanych wydarzeń mających zaakcentować lub potwierdzić znaczenie Radomia w polskiej historii. Większość faktów, którym poświęcono wystawę główną, przynależy do historii politycznej. Niewielką część ekspozycji poświęcono gospodarce miasta (przede wszystkim w drugiej połowie XIX wieku) czy też życiu społecznemu i codziennemu. Więcej na ten temat znajdziemy w bazach dostępnych przez dotykowe

ekrany, jednak bardzo brakowało mi podkreślenia tych aspektów z przeszłości miasta, które byłyby inne niż czysto polityczne. Miasta są systemami złożonymi, obok elementów politycznych ważne są czynniki społeczne, ekonomiczne i kulturowe, które kształtują tkankę miejską i procesy w niej zachodzące. Istotnie wpływają na postrzeganie miasta przez żyjących w nim ludzi.

Ciekawą inicjatywą twórców Muzeum jest wykonanie i ustawienie na jego dziedzińcu rzeźby zwanej *Dzielną radomianką*. Muzealnicy wykorzystali historię opisaną przez barokowego twórcę Wespazjana Kochowskiego w dziele *Lata potopu 1655–1657*⁴. Rzeźba autorstwa Adama Brzegowego przedstawia dziewczynę i klęczącego obok niej Szweda, który został przez kobietę uderzony koromysłem, czyli drewnianym drągami do noszenia naczyń na wodę. Muzeum planuje ogłosić konkurs na imię dla *radomianki*.

Chociaż nie jestem zwolenniczką tworzenia afirmatywnych narracji muzealnych, to muszę przyznać, że wystawa realizuje założone sobie cele. Ekspozycja z pewnością jest atrakcyjna i technologicznie zaawansowana, ale jednocześnie zawiera cenne obiekty oryginalne. Została sprawnie dostosowana do nowej sytuacji odbioru, tzn. odmiennego kontekstu społecznego i odmiennej wrażliwości estetycznej młodej publiczności w XXI wieku. Jako całość ma duży potencjał, aby wpływać pozytywnie na postrzeganie Radomia tak przez mieszkańców miasta, jak i turystów. Wraz z innymi planowanymi inwestycjami może kształtować korzystny wizerunek Radomia oraz stać się kluczowym elementem rewitalizacji Rynku radomskiego, którego wartość symboliczna i ulokowanie przestrzenne są w tym momencie całkowicie niewykorzystane. Muzeum Historii Radomia pokazuje kulturotwórczy i rewitalizacyjny potencjał wystaw muzealnych. Rewitalizację należy jednak rozumieć szeroko, gdyż w tym przypadku dotyczy nie tylko materialnej tkanki miejskiej, ale również warstwy społecznej i symbolicznej.

Bibliografia

- Dzielna baba z Radomia* [rozmowa z historykiem Adamem Duszykiem, wicedyrektorem Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu]. „Gość Niedzielny” [online]. [dostęp 28 lipca 2023]. Dostępny w internecie: <https://radom.gosc.pl/doc/7699407.Dzielna-baba-z-Radomia>
- O Muzeum Historii Radomia* [online]. [dostęp 23 lipca 2023]. Dostępny w internecie: <https://www.muzeum-historii-radomia.pl/index.php/o-muzeum-historii-radomia>
- Rogólski Piotr P.: Domy Gąski i Esterki – kamieniczki z historią i duszą. W: *Muzeum ReGeneracje. Modernizacja zabytkowych kamienic Gąski i Esterki na potrzeby „Muzeum Historii Radomia” – stałej ekspozycji Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu 2018–2020*. Red. Adam Duszyk. Radom 2022, s. 9–24
- Skrzyński Marek: *Rewaloryzacja i rewitalizacja kamienic Muzeum Historycznego m.st. Warszawy*. „Wiadomości Konserwatorskie” 2008, nr 23, s. 134–138

³ *O Muzeum Historii Radomia* [online]. [dostęp 23 lipca 2023]. Dostępny w internecie: <https://www.muzeumhistorii-radomia.pl/index.php/o-muzeum-historii-radomia>.

⁴ *Dzielna baba z Radomia* [rozmowa z historykiem Adamem Duszykiem, wicedyrektorem Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu]. „Gość Niedzielny” [online]. [dostęp 28 lipca 2023]. Dostępny w internecie: <https://radom.gosc.pl/doc/7699407.Dzielna-baba-z-Radomia>.